

Internationale adoptie: een kwestie van moraal

Carol van Nijnatten

Internationale adoptie heeft de afgelopen eeuw in westerse landen een hoge vlucht genomen. Midden jaren vijftig werd adoptie in ons land een wettelijke mogelijkheid. Het was vooral een reactie op de als immoreel beschouwde situatie van ongehuwde moeders en hun kinderen. In de confessionele moraal was het moreel verval van de samenleving onder andere toe te schrijven aan ontoelaatbaar seksueel gedrag en de beste manier om dit tegen te gaan was om moederschap als onderdeel van het gezinsleven te ondersteunen. Het werd als noodzakelijk gezien dat kinderen een vader hadden als gezags- en identificatiefiguur. Daarom werd het beter geacht dat ongehuwde moeders afstand deden van hun rechten ten gunste van een 'normaal' gezin. Ongehuwde moeders werden rechten op ouderlijk gezag en sociaal-economische ondersteuning ontnemen. Adoptie werd gezien als een uitbreiding van het maatregelenpakket van de kindbescherming. Al snel na het van kracht worden van de adoptiewet bleek het aantal verzoeken om voor adoptie in aanmerking te komen explosief te stijgen. Eind jaren zeventig waren er jaarlijks meer dan 3.000 aanvragen. Het merendeel hiervan betrof echter verzoeken om internationale adoptie en nauwelijks de opvang van Nederlandse kinderen van alleenstaande moeders. In diezelfde tijd werden de opvattingen over huwelijk en seksualiteit liberaler en werd ongehuwd moederschap minder als een problematische opvoedingssituatie beschouwd. Door nieuwe sociale wetgeving werd het bovendien mogelijk voor vrouwen om zich als alleenstaande moeder financieel te bedruipen en hoefden zij hun kinderen niet langer om economische redenen af te staan.

Carol van Nijnatten is hoogleraar maatschappelijk werk aan het Academisch Centrum Sociale Wetenschappen van de Radboud Universiteit Nijmegen en universitair hoofdocent bij de Capaciteitsgroep Algemene Sociale Wetenschappen aan de Universiteit Utrecht.

Correspondentieadres: Prof. dr. C.H.J.C. van Nijnatten, Universiteit Utrecht, Faculteit Sociale Wetenschappen, capaciteitsgroep Algemene Sociale Wetenschappen, Postbus 80.140, 3508 TC, Utrecht.
E-mail: C.H.C.J.vanNijnatten@fss.uu.nl

Zoals in andere westerse landen was er een afname van het aantal nationale adopties en een toename van internationale adopties. Alhoewel verzoeken om internationale adopties soms door ideële motieven van solidariteit en mededogen waren ingegeven, was er altijd een sterke relatie met de kinderloosheid van de verzoekers. Kinderloosheid werd steeds problematischer. Het hebben van kinderen werd in de afgelopen 150 jaar steeds minder een economische kwestie en steeds meer een emotionele kwestie. In haar schitterende analyse van de veranderde sociale waarde van kinderen laat de Amerikaanse onderzoekster Zelizer (1994) zien hoe in rechtszaken uit het begin van de vorige eeuw de dood van een kind als een financiële strop en aan het einde van de eeuw als een emotioneel verlies werd gepresenteerd. De grote stijging van het aantal internationale adopties in de jaren zeventig past in de veranderde denkbeelden over gezinsleven, kinderen en ouderschap. De grotere emotionele waarde van kinderen heeft eraan bijgedragen dat kinderloosheid eerder als een beklagenswaardige dan als een schaamtevolle situatie werd opgevat. Toen er nauwelijks meer Nederlandse kinderen ter adoptie werden aangeboden werd internationale adoptie naast vruchtbaarheidstechnieken een goede mogelijkheid om het verlangen van kinderloze mannen en vrouwen te vervullen. Al snel bestond vrijwel de gehele populatie adoptiefouders uit (ongewenst) kinderloze echtparen. Er ontstond een markt van vraag en aanbod. In de Verenigde Staten ontstond enkele decennia geleden zelfs een bloeiende zwarte markt in baby's die voor tienduizenden dollars werden verhandeld. Recentelijk nog werd in de Nederlandse pers uitgemeten hoe een beroemde Nederlander adoptiekinderen kon 'verwerven' door afspraken te maken met Amerikaanse vrouwen die op bestelling zwanger werden om hun kind daarna af te staan.

Onvrijwillige afstand

Aan bijna alle adopties ging een geforceerde breuk tussen moeder en kind vooraf. Verstoting van een kind zonder dat externe omstandigheden moeders daartoe hebben aangezet en/of gedwongen, zijn uitzonderingen. Ouders die in erbarmelijke sociale omstandigheden hun kinderen krijgen kennen uiteraard niet alleen ouderlijke vreugde, maar juist en vooral grote zorgen of en hoe zij kunnen opkomen voor hun kind. Maar hoe moeilijk de omstandigheden ook zijn, hun eerste uitgangspunt is doorgaans de zorg en opvoedingsverantwoordelijkheid op zich te nemen. Als een kind desondanks niet bij de ouders kan leven, dan zijn daar in het overgrote gedeelte externe omstandigheden debet aan. Ouders beslissen dan hun kind af te staan voor adoptie (of anderen beslissen dat voor de ouders), omdat zij denken dat niet-afstand-doen tegen het belang van het kind zou zijn. Al nemen ouders zelf de beslissing, het betekent niet dat hun beslissing als vrijwillig kan worden gezien; de omstandigheden dwingen hen ertoe.

Economische factoren spelen vaak een dwingende rol. Veel van de kinderen die ter adoptie worden aangeboden zijn in grote armoede geboren. De ouders

ontbeerden de financiële mogelijkheden voor het kind te zorgen. In sommige gevallen leven kinderen met of zonder hun ouders op straat op zoek naar eten, een baantje of andere mogelijkheden om in het onderhoud te voorzien. Op gegeven moment wordt het kind door een charitatieve instelling van straat gehaald en opgevangen. In andere gevallen staat de moeder het kind af in de veronderstelling dat het kind dan te eten zal krijgen. In sommige landen overkomt dat weduwen die door hun lage sociale status en het ontbreken van familiale solidariteit gedoemd zijn te werken en niet (al) hun kinderen kunnen onderhouden. Met pijn in het hart, maar in het veronderstelde belang van hun kind, besluiten zij het kind voor adoptie af te staan. Politieke druk kan ouders er ook toe brengen afstand te doen van hun kind, zoals in China waar in de strenge bevolkingspolitiek meisjes minder gewenst zijn dan jongens en waar dientengevolge meisjes ter adoptie worden afgestaan. Religieuze en sociale waarden kunnen er vervolgens nog toe leiden dat kinderen in het milieu van de (ongehuwde) ouders ongewenst zijn.

Opvallend genoeg wordt maar zelden naar voren gebracht dat van het overgrote deel van de kinderen dat ter adoptie wordt aangeboden, onvrijwillig afstand werd gedaan. Toch is het aannemelijk dat adoptiefouders op de hoogte zijn van de politieke, economische of sociale omstandigheden waaronder kinderen ter adoptie worden afgestaan en dus weten dat dat ook geldt voor de kinderen die zij in hun gezin willen gaan grootbrengen. We mogen ervan uitgaan dat de informatievoorziening over internationale adoptie inmiddels zo goed is dat adoptiefouders zich voldoende kunnen informeren en in ieder geval op de hoogte zouden moeten zijn. Dat betekent dat adoptiefouders willens en wetens de situatie bevestigen waarin moeders worden gedwongen hun kinderen af te staan.

Dit heeft belangrijke gevolgen. In de eerste plaats heeft de geforceerde breuk tussen moeder en kind grote ontwikkelingspsychologische gevolgen omdat het kind ernstig gestoord wordt in de (psychologische) organisatie van zijn of haar leven. Het pasgeboren kind beschikt nog over onvoldoende psychische hulpmiddelen om veranderingen een plaats in zijn of haar leven te geven. Daarvoor is het nog afhankelijk van de primaire verzorgers. Het kleine kind kan de cognitieve betekenis van woorden nog niet bevatten, maar waarschijnlijk wel de emotionele lading daarvan. De herkenbare klanken die door liefhebbende omstanders worden gesproken bevatten belangrijke relationele boodschappen: geruststelling, waarschuwing, uitnodiging, enzovoorts. Daarom is aanvankelijk het relationele aspect van de dialoog tussen ouder en kind zeker zo belangrijk als wat er inhoudelijk wordt gezegd. De woorden humaniseren het leven van het kind en geven een menselijke draai aan het onbegrijpelijke. Om continuïteit (dus om in psychische zin dezelfde herkenbare persoon te zijn en blijven) in zijn of haar leven aan te kunnen brengen is het van belang dat het kind te midden van alle veranderingen voldoende herkent uit voorafgaande situaties. De stem en de geur van de ouders – en vooral de moeder – spelen daarin een

doorslaggevende rol. Grote veranderingen kunnen ertoe leiden dat het kind onvoldoende herkenning vindt van wat daaraan vooraf ging. Een gedwongen afstand is zo'n levensinsnijdende gebeurtenis. Op het moment dat het nog nauwelijks over de psychische vermogens beschikt het leven te organiseren wordt het gescheiden van degene die wel in staat is dat te doen. Adoptie kinderen lopen een meer dan gemiddelde kans om ernstige vormen van psychiatrische of antisociale stoornissen te ontwikkelen. Alhoewel genetische factoren ook een rol zullen spelen, is dat alles behalve verwonderlijk tegen de achtergrond van hun levensgeschiedenis.

Ten tweede heeft het feit dat de adoptiefouders op de hoogte zijn van de geforceerde breuk die het kind heeft meegemaakt teneinde de adoptie mogelijk te maken grote pedagogische consequenties. Hoe kunnen de ouders hun adoptiewens legitimeren als het geadopteerde kind zich realiseert dat de adoptiefouders op de hoogte waren dat de breuk met de geboorte-ouders waarschijnlijk onder bedenkelijke omstandigheden tot stand is gekomen. Als het adoptiefouders om het belang van het kind te doen was, waarom ondernamen ze dan geen actie om het de geboorte-ouders mogelijk te maken het kind te behouden en zelf op te voeden? Wat kunnen adoptiefouders antwoorden als hun geadopteerde kinderen zeggen dat zij liever bij hun geboorte-ouders waren gebleven? En waarom zitten er in Nederland zoveel kinderen in een kindertehuis die beter af zouden zijn in een gezin en namen de adoptiefouders niet een of meer van deze kinderen in hun gezin op? De legitimatie lijkt me nog ingewikkelder te worden als het kind 'op bestelling' is verwekt en afgeleverd. Mag het kind dan soms geen ingewikkelde vragen stellen, omdat de adoptie toch al genoeg gekost heeft?

De toekomst van internationale adoptie

Op grond van het voorgaande zou internationale adoptie niet langer gestimuleerd moeten worden of zelfs in sommige gevallen actief worden tegengegaan. De constructie waarin ouders afstand (moeten) doen van hun kind en dit kind vervolgens in een ander gezinsverband wordt opgevoed als ware het een eigen kind, lijkt in het algemeen tegen het belang van kinderen te zijn. In alle gevallen dient te worden gestimuleerd dat ouders in de eigen regio de verantwoordelijkheid over hun eigen kinderen kunnen behouden. Dat streven wordt gefrustreerd door internationale adoptie toe te staan en zou worden bevorderd door goede opvang voor gezinnen in de problemen en secundair door goede pleegzorgvoorzieningen in de regio zelf.

Betekent dit dat kinderen uit de derde wereld nooit zouden mogen worden grootgebracht in een buitenlands gezin? En zou het ook inhouden dat ongewild kinderloze stellen geen kinderen zouden kunnen grootbrengen? Nee. Er zijn vele voorbeelden te bedenken waarin kinderen (een deel van) hun jeugd in het buitenland worden opgevoed. Neem de ontwikkelingswerker die tijdens een verblijf in een ontwikkelingsland in contact raakt met een familie die in

economisch slechte omstandigheden de studie van hun slimme dochter niet kan bekostigen. De ontwikkelingswerker biedt aan de dochter in huis te nemen in Nederland en haar zo in staat te stellen een goede studie te volgen. Maar zij gaat geen Consuela Jansen heten, maar blijft Consuela Hernandez, de dochter van haar ouders. Er is geregeld post over en weer en met kerstmis gaat Consuela naar huis. De Nederlandse ouders zijn gastouders. Consuela zal haar familie missen, maar zij weet dat haar familie op haar wacht en heeft er zo nu en dan contact mee. De verhouding met de gastouders is helder en de gastouders zullen geen moeite hebben Consuela uit te leggen waarom zij gastvrijheid aan haar verlenen.

Of neem een van de vele weeskinderen in arme landen. Voor de opvang van deze kinderen is ook in de eerste plaats opvang in de eigen regio geboden. Het ligt in het vermogen van het rijke westen bij te dragen aan de inrichting van goede opvanghuizen en goede pleegzorg te ondersteunen. Maar stel dat er een wees is met een gecompliceerde ziekte die in Nederland redelijk kan worden behandeld. Het kind wordt hier gedurende enkele jaren liefdevol ontvangen en gaat daarna weer terug naar zijn land van geboorte, indien daar voldoende opvangmogelijkheid voor bestaat; er blijft een speciale band bestaan tussen de Iranese pleegzoon en zijn gastouders, die worden uitgenodigd bij zijn huwelijk.

En de kinderloze ouders? Er is in Nederland een structureel tekort aan pleegouders, waardoor kinderen in tehuizen wonen die beter af zouden zijn in een gezin. Ook deze kinderen hebben vaak een moeilijke start gekend in hun leven en 'er is vaak iets aan'. Pleegkinderen hebben ook een bovengemiddelde kans ontwikkelingsstoornissen te ontwikkelen. Maar ze kunnen enorm profiteren van ouders die achter hen en hun ouders staan. Het kunnen 'echt' de kinderen van de pleegouders worden die daar veel van hun ouderlijke aspiraties in kwijt kunnen (ze zullen in de meeste gevallen zelfs al hun pedagogische kwaliteiten moeten aanboren), zonder dat de kinderen daarmee minder de kinderen van hun ouders worden. In veel gevallen zal een voorspoedige ontwikkeling van het kind bij zijn sociale ouders ertoe bijdragen dat de relatie met de ouders wordt verbeterd en dat het kind meer het kind van zijn ouders wordt.

Steeds is de leidraad bij deze overplaatsing van de verzorging en opvoeding dat de kinderen de kinderen van hun ouders blijven en dat ze daarnaast extra sociale ouders krijgen die hen niet van hun geboorte-ouders afhouden, maar dat contact juist maximaal proberen te benutten. De belangrijkste functie van internationale adoptieverdragen lijkt nog de ouderlijke ambities van ongewenst kinderloze ouders te bevredigen. Het belang van kinderen is soms ver te zoeken.

In internationale verdragen over het gezinsleven, kinderen of adoptie is het startpunt steeds dat kinderen in eerste instantie door de natuurlijke ouders of familieleden worden grootgebracht. Er bestaat evenwel in verschillende wes-

terse landen de mogelijkheid tot anonieme nationale adoptie, waaraan zelfs vaak de voorkeur wordt gegeven boven pleegzorg, omdat de geboorte-ouders geen roet meer in het eten kunnen gooien en er duidelijkheid zou komen over de toekomstige verblijfsituatie van het kind. Onderzoek wijst echter juist uit dat het voor kinderen goed is het contact met de geboorte-ouders te onderhouden.

Nederland heeft vaak voorop gelopen in de liberalisering van de familiewetgeving. Maar bij de wijzigingen van het recht op de terreinen van naamgeving, afstamming, echtscheiding enzovoorts, is vooral gekeken naar het belang van ouders en werd zeker niet bevorderd dat kinderen door natuurlijke ouders of familieleden worden grootgebracht. De Nederlandse adoptiewetgeving is daarvan ook een voorbeeld; het ware beter adoptie geenszins te bevorderen en slechts in uitzonderlijke gevallen toe te staan. Bij de overplaatsing van de verzorging en opvoeding dient steeds de leidraad te zijn dat kinderen in wettelijk, psychologisch en sociaal opzicht de kinderen van hun ouders blijven. In sommige gevallen krijgen ze extra sociale ouders die hen niet van hun geboorte-ouders afhouden, maar die dat contact juist maximaal proberen te benutten. De belangrijkste functie van adoptiewetgeving lijkt nog de ouderlijke ambities van ongewenst kinderloze ouders te bevredigen. Het belang van kinderen is steeds te zoeken naar de best mogelijke opvoedingscondities in de diverse vormen van sociaal ouderschap.

Literatuur

Zelizer, V. (1994). *Pricing the priceless child. The changing value of children*. Princeton: Princeton University Press.